

Marek Jodkowski

Przyczynek do dziejów Kościoła katolickiego w Wielbarku w XIX wieku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 4 (278), 747-760

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marek Jodkowski

PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W WIELBARKU W XIX WIEKU

Dziewiętnastowieczna historia mazurskich miejscowości była odzwierciedleniem przemian społeczno-politycznych, które stały się probierzem nowej epoki w dziejach Prus. Zarówno konsekwencje Wiosny Ludów, jak i troska władarzy diecezji chełmińskiej i warmińskiej o katolików żyjących w diasporze, urzeczywistniły intencje Piusa VII zawarte w bulli *De salute animarum* z 16 lipca 1821 r., które stanowiły inspirację do dynamicznego rozwoju struktur parafialnych lokalnego Kościoła¹.

Historia katolicyzmu w XIX-wiecznym Wielbarku, wpisująca się w kolorystykę mazurskiej krainy, wciąż odkrywa przed badaczami regionu nowe karty. Dotychczasowe monografie i opracowania dotyczące wspomnianej miejscowości², o ugruntowanej tradycji ewangelickiej, dość lapidarnie streszczały wieloaspektową działalność Kościoła katolickiego. Pomimo braku źródeł bezpośrednich, które znajdowały się w zasobach spalonego w czasie II wojny światowej tzw. archiwum bieżącego diecezji warmińskiej³, podstawą do opracowania poniższego artykułu stały się informacje zawarte przede wszystkim w XIX-wiecznej prasie. Kwerenda w polskich i zagranicznych archiwach zaowocowała uściśleniem wielu faktów odnoszących się do opisywanej parafii.

1. Rys historyczny

Komendariusz z Lesin Wielkich – Josef Temma 21 grudnia 1871 r. wydzierżawił od właściciela browaru Eschholza dość duży budynek w Wielbarku

¹ Por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 15; R. Traba, *Kościół rzymskokatolicki*, w: *Historia Pomorza*, t. 4 (1850–1918), cz. 2: *Polityka i kultura*, red. S. Salmonowicz, Toruń 2002, s. 473; S. Salmonowicz, *Podziały terytorialne i ustrój polityczny ziem pomorskich w latach 1815–1850*, w: *Historia Pomorza*, t. 3 (1815–1850), cz. 1: *Gospodarka, społeczeństwo, ustrój*, red. G. Labuda, Poznań 1993, ss. 130–131.

² Por. E. Merks, *Geschichte der Stadt Willenberg*, Ortelsburg 1935; O. Göbeler, *Willenberg. Die Geschichte einer ostpreussischen Grenzregion*, Gevelsberg 2004.

³ Por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1, s. 10.

na potrzeby miejscowych katolików, posługujących się w większości językiem polskim. Znajdował się on na tzw. wyspie, zwanej też Ostrówkiem, czyli w zakolu rzeki Omulew, na miejscu dawnego zamku z czasów krzyżackich. Koszty wynajmu wynosiły 75 talarów⁴. Instalację katolickiego duszpasterza we wspomnianej miejscowości umożliwiło Stowarzyszenie św. Bonifacego wspierające Kościół katolicki w diasporze, którego lokalny komitet w Düsseldorfie zadeklarował cykliczną donację na rzecz uposażenia stacji misyjnej w wysokości 300 talarów⁵. Pierwszym wikariuszem lokalnym (Lokalkaplan) w nowo utworzonej placówce duszpasterskiej w Wielbarku ustanowiono 12 stycznia 1872 r. ks. Johanna Nepomuka Szadowskiego. Był on dawnym kapelanem wojskowym armii pruskiej w czasie wojny francusko-niemieckiej⁶. Powierzono mu również opiekę nad katolikami w Opaleńcu, którzy do czasu ustanowienia własnego kuratusa pod koniec XIX w. podlegali opiece duszpasterza wielbarskiego⁷. Ks. Szadowski wybudował świątynię opalenieckim katolikom już w 1873 r.⁸

Nowy duszpasterz wielbarski dostrzegł potrzebę edukacji katolickich dzieci. Powtarzał zresztą lapidarne stwierdzenie: „Kto ma szkołę – ma przyszłość” („Wer die Schule hat, hat die Zukunft”)⁹. Podjęta przez niego inicjatywa zaowocowała otwarciem 1 października 1872 r. jednoklasowej szkoły katolickiej¹⁰. Na uposażenie miejscowego nauczyciela dyrektor Instytutu Pedagogicznego w Grudziądzu – ks. Josef Jordan podarował 1000 talarów w 4% listach zastawnych. Nauczycielowi wypłacano m.in. odsetki z powyższego kapitału, któ-

⁴ P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, Braunsberg 1927, s. 80; O. Göbeler, op. cit., s. 198. Zob. także A. Rzempoluch, *Przewodnik po zabytkach sztuki dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn 1992, s. 136.

⁵ P. Romahn, op. cit., ss. 80–81.

⁶ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945, cz. 2: Słownik*, Olsztyn 2003, ss. 282–283.

⁷ Od 1874 r., a zatem bezpośrednio po wybudowaniu świątyni, wyróżniano Opaleniec jako odrębną stację misyjną. Por. P. Romahn, op. cit., s. 81; O. Göbeler, op. cit., s. 198. Fromborska kuria biskupia 18 I 1886 r. przedłożyła władzom państwowym postulat podniesienia placówki duszpasterskiej w Wielbarku do rangi parafii misyjnej z filią w Opaleńcu. Por. W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, wyd. 2, Olsztyn 1925, s. 76. Do czasu ustanowienia parafii w Wielbarku (1888) opalenieccy i wielbarscy katolicy przekazywali opłaty parafialne do Lesin Wielkich. Por. Archiv des Bonifatiuswerks in Paderborn (dalej: ABP), Teczka: Opaleniec (16 V 1884); W. Barczewski, op. cit., s. 77. Opaleniec został ustanowiony wikarią lokalną w 1894 r., a kuracją – w 1926 r. Zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945, cz. 1*, s. 23.

⁸ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945, cz. 2*, s. 283. Zob. także Dr. Warmiensis [G. Matern], *Katholizismus und Protestantismus in Ostpreussen einst und jetzt*, Braunsberg 1898, s. 81.

⁹ J. Szadowski, *Eine neu zu errichtende Kommunikanten-Anstalt in der Diaspora zu Willenberg in Ostpreußen (Diözese Ermland)*, St. Adalberts-Blatt. Wochenbeilage zur Ermländische Zeitung, 1881, nr 15, s. 117.

¹⁰ D. Kasperek, *Katolicka szkoła w Wielbarku w latach 1889–1894*, w: *Nad Bałtykiem, Pregolą i Łyną XVI–XX wiek. Księga pamiątkowa poświęcona jubileuszowi 50-lecia pracy naukowej profesora Janusza Jasińskiego*, red. Z. Rondońska, Olsztyn 2006, ss. 307–308. Por. O. Göbeler, op. cit., s. 198.

re wynosiły 40 talarów rocznie¹¹. Osobny dom z przeznaczeniem na prywatną szkołę katolicką oraz mieszkanie dla nauczyciela został zakupiony w 1876 r. Prawdopodobnie z powodu prac adaptacyjnych rozpoczęcie zajęć edukacyjnych w nowym obiekcie zaplanowano na październik 1878 r.¹² W tzw. zestawieniu misyjnym z 1880 r. podano informację, że nowy budynek szkolny został wystawiony w 1879 r.¹³ Od 1887 r. zabiegano o zmianę statusu wspomnianej instytucji oświatowej na szkołę publiczną. Powyższy postulat nie znalazł zrozumienia u władz miejskich, które dążyły z kolei do przekształcenia wspomnianej placówki w szkołę wielowyznaniową¹⁴. Ostatecznie umowę przekształcenia prywatnej szkoły katolickiej w publiczną podpisano 28 listopada 1892 r.; weszła w życie 1 kwietnia 1893 r. Miasto wydzierżawiło od parafii katolickiej budynek szkolny wraz z podwórzem i stacją na trzydzieści lat za 20 marek rocznie. Dzieci spoza Wielbarka miały płacić roczne chesne w wysokości 5 marek¹⁵. Warto wspomnieć, że publiczna szkoła katolicka w Wielbarku utrzymała się do 1914 r.¹⁶

W 1872 r. ks. Szadowski założył we wspomnianej miejscowości dom katechetyczny, który był przeznaczony dla dzieci przygotowujących się do przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej. Decyzja o utworzeniu omawianej instytucji wynikała m.in. z przyczyn językowych oraz troski o formację duchową młodego pokolenia katolików. Dzieci przygotowujące się do przyjęcia tego sakramentu mówiły przeważnie po polsku. W szkołach uczono je w języku niemieckim i dopiero na późniejszym etapie edukacji miały możliwość uczestnictwa w jednej lub dwóch godzinach realizowanych w języku polskim. Powstawały na tym tle liczne nieporozumienia, wynikające najczęściej z niewłaściwego rozumienia niemieckich słów. Przygotowanie dzieci w ewangelickich szkołach do życia sakramentalnego było niekorzystnie odbierane przez duchowieństwo katolickie. W ciągu pierwszych dziewięciu lat istnienia misji katolickiej w Wielbarku do sakramentów przystępowało ok. trzydziestu dzieci rocznie. Ks. Szadowski uskarżał się jednak na niską frekwencję w czasie zajęć w domu katechetycznym. Jedynie trzy–cztery razy w ciągu roku w katechezie brały udział wszystkie zadeklarowane dzieci.

¹¹ ABP, Teczka: Willenberg, Bericht über die Missionsstation Willenberg–Opaleniec sowie über die katholische Privatschule in Willenberg und die öffentliche katholische Schule in Opaleniec (18 II 1877). Zob. także T. Grygier, *Z zagadnień diaspory na Warmii i Mazurach*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1959, nr 2, s. 170; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2, ss. 122–123; H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, ss. 118–119.

¹² ABP, Teczka: Willenberg, Bericht über die Missionsstation Willenberg–Opaleniec sowie über die katholische Privatschule in Willenberg und die öffentliche katholische Schule in Opaleniec (18 II 1877).

¹³ ABP, Teczka: Willenberg (23 II 1880); por. ibidem (16 V 1884).

¹⁴ T. Grygier, op.cit., s. 170; D. Kasparek, op. cit., s. 309.

¹⁵ Ibidem, s. 315.

¹⁶ T. Grygier, op. cit., s. 171; D. Kasparek, op. cit., s. 317.

W trosce o partycypujące w powyższych przygotowaniach sieroty ks. Szadowski urządził dla nich dom dziecka¹⁷.

Jednym z głównych zadań stojących przed wielbarskim duszpasterzem była budowa kościoła dla miejscowej wspólnoty katolickiej. Ks. Szadowski określał dotychczasowe oratorium jako „prawdziwe Betlejem”, a to ze względu na ubogi wystrój wnętrza. Początkowo brakowało w nim licznych utensyliów oraz elementów wyposażenia, takich jak cyborium czy tabernakulum, które z czasem ufundował wspomniany komitet lokalny Towarzystwa św. Bonifacego w Düsseldorfie¹⁸. Dzięki energicznym działaniom oraz dobrym relacjom z księciem Fryderykiem Karolem, a wbrew lokalnej administracji, ks. Szadowski otrzymał w 1878 r. pozwolenie na budowę obiektu sakralnego w Wielbarku¹⁹. Wniosek dotyczący powyższej inwestycji został zaaprobowany z uwagi na niewystarczającą powierzchnię dotychczasowego oratorium, dużą odległość od kościoła parafialnego w Lesinach Wielkich oraz gwarancje materialnego utrzymania kościoła (odsetki od kapitału o wartości 3000 marek)²⁰.

Plany architektoniczne wielbarskiej świątyni opracował urzędujący przy rejencji kwidzyńskiej inspektor budowlany Lütken, który zaprojektował również kościół w Dźwierzutach. Nadzór nad inwestycją powierzono inspektorowi budowlanemu Offentowi ze Szczytna, zaś realizacji projektów podjął się przedsiębiorca budowlany Schmidt z Florczaków²¹. Prace przy fundamentach nowego obiektu sakralnego rozpoczęto 16 października 1878 r.²² Postępowały one dość sprawnie, skoro ich poziom został zrównany z powierzchnią ziemi już 11 listopada 1878 r. Ze względu na panujące mrozy, jak również brak cegieł i drewna, prace przerwano. Wznowiono je wiosną 1879 r.²³ Na początku 1880 r. świątynia była już zadazona²⁴. Uroczystość poświęcenia kościoła, której przewod-

¹⁷ J. Szadowski, *Eine neu zu errichtende Kommunikanten-Anstalt in der Diaspora zu Willenberg in Ostpreussen (Diözese Ermland)*. (Schluß), St. Adalberts-Blatt. Wochenbeilage zur Ermländische Zeitung, 1881, nr 16, s. 126; D. Kasparek, op. cit., s. 316.

¹⁸ P. Romahn, op. cit., s. 81. Por. M. Jodkowski, *Budownictwo sakralne diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2011, s. 75.

¹⁹ J. Jasiński, *Problem świadomości narodowej kapłana diecezji warmińskiej Jana Szadowskiego (1834–1914)*, w: idem, *Między Prusami a Polską. Rozprawy i szkice z dziejów Warmii i Mazur w XVIII–XX wieku*, Olsztyn 2003, s. 500. Zob. także Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), AB IV 22 (17 XI 1876).

²⁰ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin–Dahlem (dalej: GStA PK), I.HA Rep. 89, Geh. Zivillkabinett, jüngere Periode, Nr. 21994, k. 167v.

²¹ J. Szadowski, *Die neuerbaute St. Johannes-Nepomuk-Kirche zu Willenberg in Ostpreussen (Diözese Ermland)*, Bonifaciusblatt, 1881, nr 1, s. 8.

²² J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, Bonifaciusblatt, 1884, nr 3, s. 39.

²³ *Eine kurze Reminiscenz aus der Missionsgemeinde Willenberg*, Bonifaciusblatt, 1884, nr 11, s. 165.

²⁴ ABP, Teczka: Willenberg (23 II 1880).

niczył ks. Walenty Tolsdorf, zwany patriarchą mazurskim, odbyła się 17 listopada 1880 r.²⁵ Nieco wcześniej – 27 września 1880 r. ks. Josef Temma poświęcił dzwony do wielbarskiej świątyni²⁶. Ze względu na udział duchowieństwa w finansowaniu inwestycji budowlanej kościoł w zamyśle ks. Johannes Szadowskiego miał być „pomnikiem kapłańskiej wierności w trudnym czasie”²⁷ oraz wotum ku czci św. Bonifacego z okazji 1200. rocznicy urodzin apostoła Niemiec²⁸. Świątynię konsekrował 29 czerwca 1884 r. biskup Filip Kremetz ku czci św. Jana Nepomucena, Matki Bożej Szkaplerznej i Opatrzności Bożej²⁹.

Dzięki energicznym zabiegom ks. Szadowskiego ofiary na wzniesienie budynków parafialnych w Wielbarku, oprócz lokalnego Kościoła, pochodziły z donacji katolików zamieszkujących na Śląsku, w Bawarii, Brandenburgii, na Pomorzu, a także na terenie dzisiejszej Austrii, Węgier, Polski oraz Belgii, Holandii i Francji³⁰. Wielbarskiego duszpasterza nie zrażały nawet decyzje negatywne w kwestii dofinansowania inwestycji, do których należała m.in. odmowa udzielenia zapomogi ze strony cesarza niemieckiego Wilhelma I z 31 marca 1880 r. na wykonanie witraży³¹. Ks. Szadowski wykorzystywał przede wszystkim prasę lokalną, krajową i zagraniczną, aby umieszczać w niej informacje o zbiórce funduszy na prowadzone inwestycje parafialne. Dotyczyły one najczęściej próśb o wpłaty oraz pokwitowań przesłanych pieniędzy³². Nieocenioną pomoc materialną świadczyli katolicy z Nadrenii. Jednak w 1883 r. wskutek powodzi, która nawiedziła wspomniany region, środki finansowe pozyskiwane z tego źródła uległy zmniejszeniu³³. Tego samego roku opisywany duszpasterz dziękował w imieniu biskupa warmińskiego na walnym zebraniu katolików niemieckich (*Katolikentag*) w Düsseldorfie za fundusze na rzecz mazurskich placówek duszpasterskich, prosząc jednocześnie o dalsze wsparcie³⁴. Warto nadmienić, że niestrudzony protektor misji katolickiej w powiecie szczycieńskim – ks. Walenty Tolsdorf ofiarował w 1883 r. 3000 marek na wykonanie instrumentu organowego w wielbarskiej

²⁵ J. Szadowski, *Die neuerbaute St. Johannes-Nepomuk-Kirche zu Willenberg in Ostpreussen (Diözese Erm-land)*, s. 8.

²⁶ W. Barczewski, op. cit., s. 75.

²⁷ Do 1880 r. dwie trzecie kosztów przeprowadzenia inwestycji budowlanej pochodziło od duchowieństwa. Zob. *Zum 1200-jährigen Jubiläum des Geburtstages des hl. Bonifacius aus der Mission Willenberg in Ostpreussen*, Bonifaciusblatt, 1880, nr 6, s. 84.

²⁸ *Eine kurze Reminiscenz aus der Missionsgemeinde Willenberg*, s. 166.

²⁹ Rocznik Diecezji Warmińskiej, 1985, s. 492.

³⁰ *Eine kurze Reminiscenz aus der Missionsgemeinde Willenberg*, s. 166.

³¹ GStA PK, I.HA Rep. 89, Geh. Zivilkabinett, jüngere Periode, Nr. 21994, k. 167–169.

³² Por. *Ermländische Zeitung*, 1875 z 29 VII; M. Jodkowski, op. cit., s. 277.

³³ *Pielgrzym*, 1883, nr 78 z 14 VII.

³⁴ *Pielgrzym*, 1883, nr 106 z 18 IX; J. Chłosta, *Kościół katolicki na Mazurach przed 1945 rokiem*, Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne, 1999, nr 44, s. 83; A. Triller, *Zur Biographie des Königsberger Propstes Johannes Szadowski (1834–1914)*, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, 1981, Bd. 41, s. 135.

świętyni. Zadeklarował także pomoc finansową przy malowaniu ławek kościelnych³⁵. Na budowę organów udało się także uzyskać donację od żony Wilhelma I – cesarzowej Augusty, która przekazała na ten cel 100 marek³⁶. Rok później nadprezydent Prus Wschodnich zezwolił ks. Szadowskiemu na organizację loterii (3000 losów po 1 marce), aby spłacić ciążący na placówce duszpasterskiej dług budowlany³⁷. Odbędzie się ona prawdopodobnie 15 lutego 1885 r.³⁸

Kuracja w Wielbarku otrzymała prawa parafialne 25 stycznia 1888 r. Już 30 kwietnia wspomnianego roku decyzję biskupa diecezjalnego zaaprobowaly władze państwowe³⁹. W omawianej placówce duszpasterskiej pracowali w XIX w. następujący duchowni: Johannes Szadowski (od 1872 r.), Valentin Winkel (od 1886 r. i ponownie od 1887 r.), Walenty Barczewski (od 1889 r.), Aleksander Katke (od 1894 r.) i Hugo Rockel (od 1900 r.)⁴⁰. Ograniczone ramy niniejszego artykułu nie pozwalają omówić znaczącego wkładu wymienionych księży w rozwój wielbarskiej parafii.

2. Opis świątyni

Kościół katolicki w Wielbarku zaprojektowano jako budowlę na rzucie prostokąta, murowaną, z czerwonej cegły, posadowioną na kamiennym fundamencie, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Korpus kościoła opięto szkarpami. Kwadratową wieżę, z portalem głównym u podstawy, wzniesiono od strony zachodniej⁴¹. W 1884 r. podano wymiary świątyni: długość – wraz z absydą i wieżą – 21,35 m, szerokość – 11,60 m, wysokość ścian – 9 m⁴².

Witraże zostały wykonane przez zakład witrażowy Schneidera z Regensburga⁴³. Warto nadmienić, że wikariusz katedralny Georg Dengler, który był dyrektorem wspomnianego zakładu, przyjechał latem 1880 r. do Wielbarka w celu opracowania projektów opisywanej dekoracji okiennej. W środkowym oknie prezbiterium umieszczono scenę Wniebowstąpienia. Po lewej stronie ufundo-

³⁵ J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, s. 39.

³⁶ Pielgrzym, 1883, nr 47 z 28 IV.

³⁷ Pielgrzym, 1884, nr 136 z 15 XI.

³⁸ Pielgrzym, 1885, nr 14 z 31 I.

³⁹ Pastoralblatt für die Diözese Ermland, 1888, nr 11, s. 124; ABP, Teczka: Willenberg, Missionsbericht 1926; Missionsbericht 1932. Zob. także Dr. Warmiensis [G. Matern], op. cit., s. 81.

⁴⁰ A. Kopiczko, *Katalog duchowieństwa katolickiego w diecezji warmińskiej (do 1945 roku)*, Olsztyn 2003, s. 57.

⁴¹ Por. I. Liżewska, *Architektura sakralna oraz rezydencjonalna powiatu szczycieńskiego*, w: *Powiat szczycieński. Przeszłość – współczesność*, red. G. Jasiński, Z. Kudrzycki i A. Misiuk, Szczytno 2006, ss. 707–708.

⁴² Arch. Paderborn, Teczka: Willenberg (16 V 1884). Zob. także AAWO, AB I Q 9.

⁴³ *Zum 1200-jährigen Jubiläum des Geburtstages des hl. Bonifacius aus der Mission Willenberg in Ostpreussen*, s. 84; J. Szadowski, *Die neuerbaute St. Johannes-Nepomuk-Kirche zu Willenberg in Ostpreussen (Diözese Ermland)*, s. 9.

wano witraż przedstawiający św. Jana Nepomucena, zaś z prawej strony św. Bonifacego – na pamiątkę wkładu Stowarzyszenia św. Bonifacego w erygowanie placówki misyjnej w Wielbarku oraz z okazji 1200. rocznicy urodzin apostoła Niemiec⁴⁴. Witrażowe okna ze wzorami dywanowymi nad zakrystiami ufundowało rodzeństwo Schaffrinskich z Olsztyna. Od strony północnej umieszczono postać baranka z chorągwią, która nawiązywała do herbu diecezji warmińskiej. Okno od strony południowej wzbogacono symbolem Opatrzności Bożej. Dwa pierwsze okna nawy zaopatrzone w maswerki wykonane w zakładzie P. Jantzena w Elblągu (w którym zamówiono również flizy na posadzkę). W jednym z nich umieszczono kwatery z biblijnymi przedstawieniami zwiastowania Maryi, narodzin Chrystusa oraz ofiarowania Syna Bożego w świątyni. Po przeciwległej stronie tematyka przedstawień odnosiła się do sceny z góry oliwnej, ukoronowania cierniem Chrystusa oraz ukrzyżowania Zbawiciela⁴⁵.

Projekt ołtarza głównego wyszedł spod ręki wspomnianego wikariusza katedralnego Georga Denglera z Regensburga. Zaprojektował on ponadto dekorację malarską łuku tęczowego. W jego zwieńczeniu został przedstawiony tronujący Chrystus w medalionie ubrany w starotestamentalne szaty kapłańskie. Wokół niego umieszczono inskrypcję: „Memoriam fecit mirabilium suorum dominus, escam dedit timentibus se!” Po obu stronach tronu ukazano postacie dwóch kłęzących aniołów trzymających świece. Poniżej, na dwóch filarach, namalowano po trzy anioły wchodzące ku górze, z których, po prawej stronie, jeden obejmuje albę, drugi – stułę, a trzeci – ornat. Symetrycznie po lewej stronie jeden z aniołów ukazuje hostię, drugi trzyma kielich, a trzeci – mszał. Przedstawienie wzbogacono inskrypcją: „Juravit dominus et non poenitebit eum, tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech”. Wspomnianą dekorację malarską ufundował beneficjant ze Świętej Lipki – ks. Johannes Polakowski. Ołtarze, ambonę, konfesjonał oraz balustradę przed ołtarzem wykonał już w 1880 r. rzeźbiarz z Elbląga – Heinrich Splieth-ojciec⁴⁶, natomiast prace dekoratorsko-malarskie elementów wyposażenia wnętrza świątyni powierzono Richardowi Weißowi z Elbląga⁴⁷. W prezbiterium do poziomu okien oraz w kaplicach do wysokości ok. półtora metra znajdowała się malarska dekoracja dywanowa wykonana farbami olejnymi. W części prezbiterialnej wieńczyła ją inskrypcja: „Haec quotiescunque

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, s. 10; J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, s. 40. Zob. także AAWO, Wielbark 5 (1881). Więcej na temat wspomnianego rzeźbiarza zob. M. Jodkowski, op. cit., ss. 236–238.

⁴⁷ J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, s. 39; W. Barczewski, op. cit., s. 76.

feceritis in mei memoriam facietis”, w kaplicy poświęconej Matce Bożej: „Auxilium Christianorum, ora pro nobis”, zaś w kaplicy św. Walentego: „Sancte Valentine, ora pro nobis”. Nad wejściem do zakrystii, z prawej strony od prezbiterium, we wgłębieniu zaprojektowanym na wzór tympanonu, ukazano łeb jelenia, nad którym zamieszczono inskrypcję: „Quemadmodum Cervus”. Wejście do zakrystii z lewej strony prezbiterium ozdobiono przedstawieniem gołąbka na dachu, nad którym widniał napis: „Meditabor ut columba!” Wokół dwunastu miejsc ozdobionych namalowanymi krzyżami, upamiętniającymi konsekrację kościoła, umieszczono dwanaście artykułów *Wyznania wiary* po łacinie⁴⁸.

Po dwóch stronach prezbiterium usytuowano otwarte kaplice, które optycznie nawiązywały do trójnawowej dyspozycji wnętrza świątynnego. W jednej z nich umieszczono ołtarz dedykowany św. Walentemu, którego obraz podarował malarz Hubert Salentin z Düsseldorfu. W drugim ołtarzu, poświęconym Matce Bożej, znajdował się obraz Matki Bożej Szkaplerznej, namalowany przez J. Franka z Monachium za 800 marek. Wspomniane ołtarze ozdobiono figurami świętych: Wawrzyńca i Stanisława Kostki (ołtarz św. Walentego) oraz Katarzyny i Cecylii (ołtarz Matki Bożej), które wyrzeźbił Merkel z Regensburga oraz zakład braci Goß⁴⁹. Nad prezbiterium i kaplicami zaprojektowano sklepienia krzyżowe i krzyżowo-żebrowe. Wąską wieżę o wysokości 115 stóp zwieńczono krzyżem z kulą, w której umieszczono dokument erekcyjny⁵⁰. Warto wspomnieć, że do wykonania tabernakulum w ołtarzu głównym użyto drzewa akacjowego rosnącego w ogrodzie konwiktorskim w Braniewie⁵¹. Przed umieszczeniem go w świątyni wielbarskiej był eksponowany na braniewskiej wystawie przemysłowej w 1880 r.⁵²

Stacje Drogi Krzyżowej wykonano w zakładzie Ferdinanda Stuflessera w St. Ulrich w Tyrolu⁵³. We wspomnianej wytwórni wyrzeźbiono ponadto figury świętych apostołów Piotra i Pawła (zwieńczone rzeźbionymi baldachimami), które zawieszono na filarach świątynnych. Z kolei na filarze otwierającym przestrzeń ku absydzie umieszczono figurę św. Józefa z lilią, zaś na filarze znajdującym się w pobliżu ołtarza Matki Bożej – figurę Maryi Niepokalanie Poczętej⁵⁴.

W kruchcie wejścia do kościoła umieszczono kropielnicę na wodę święconą wykonaną ze śląskiego marmuru przez C. Thusta ze Sławniowic w powiecie

⁴⁸ J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, s. 41.

⁴⁹ Ibidem, ss. 41–42.

⁵⁰ J. Szadowski, *Die neuerbaute St. Johannes-Nepomuk-Kirche zu Willenberg in Ostpreussen (Diözese Ermland)*, s. 8.

⁵¹ Ibidem, ss. 8–9.

⁵² J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, s. 39.

⁵³ Donatorami Drogi Krzyżowej byli ks. beneficjant Walenty Tolsdorf oraz Andrzej i Karolina Blachowie z Olsztyna, zob. *Pielgrzym*, 1883, nr 47, z 28 IV.

⁵⁴ J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, s. 41.

nyskim⁵⁵. Obramowanie niszy nad kropielnicą (floralne motywy krzyżownicy) ozdobiono krzyżem, wokół którego usytuowano wijącego się węża. Nad krzyżem w gotyckim trójłuczcu, które łączy się z pozostałą ornamentyką, znajduje się inskrypcja zaczerpnięta z Pisma św. z Księgi Liczb (Lb 21,9) i Wyjścia (Wj 17,6). Cytaty biblijne miały kierować myśli wiernych ku skale, jaką jest Chrystus oraz ku symbolice krzyża, której prefiguracji w Starym Testamencie dopatrywano się w wężu wywyższonym przez Mojżesza na pustyni. Z rogów kruchty wychodzą na sklepienie namalowane girlandy kwiatów, które łączą się pośrodku, tworząc sploty bądź koronę. Nad drzwiami wejściowymi do kościoła, w podobnym trójłuczcu, wypisano literami alfabetu hebrajskiego starotestamentalne imię Boga Jahwe osnute blaskiem świetlistej poświaty. Poniżej widnieje inskrypcja uwieczniona gotyckim duktem: „Adorabo ad templum sanctum Tuum!” Z drugiej strony portal główny ozdobiono motywem ręki Boga (manus Dei), ujętej w trójłuczcu, będącej symbolem wszechmocnego panowania Stwórcy. Pod spodem umieszczono datę „1880” oraz słowa: „Deo trino, optimo, maximo!”⁵⁶. Organy zostały wykonane przez organmistrza Paula bądź Oswalda Dinse z Berlina za 4020 marek. Zaopatrzono je w pedały, 2 manualy oraz 13 registrów⁵⁷.

3. Ludność katolicka

W 1872 r., a zatem w roku erygowania stacji misyjnej w Wielbarku, mieszkało na jej terenie 460 katolików⁵⁸. W 1877 r. w połączonych placówkach duszpasterskich Wielbarka i Opaleńca przebywało w sumie 800–900 katolików. W wielbarskiej szkole katolickiej uczyło się w tym czasie 47 uczniów, natomiast w Opaleńcu – 80. Warto wspomnieć, że połowa wielbarskich dzieci wywodziła się z rodzin mieszanych wyznaniowo⁵⁹. W 1879 r. w administrowanych przez duszpasterza wielbarskiego stacjach misyjnych w Wielbarku i Opaleńcu odnotowano łącznie 1130 katolików (w tym 250 z Wielbarka). Powyższa statystyka mogła być jednak nieco zawyżona. Do katolickiej szkoły w Wielbarku chodziło wówczas 50 uczniów, natomiast do protestanckich – 110 katolików⁶⁰. Sytuacja materialna ludności katolickiej na terenie wielbarskiej placówki duszpasterskiej w 1881 r. nie była zadowalająca. W Opaleńcu mieszkało ok. 14 gospodar-

⁵⁵ Ibidem, s. 39.

⁵⁶ Ibidem, s. 40.

⁵⁷ Ibidem, s. 42.

⁵⁸ ABP, Teczka: Willenberg (16 V 1884).

⁵⁹ ABP, Teczka: Willenberg, Bericht über die Missionsstation Willenberg–Opaleniec sowie über die katholische Privatschule in Willenberg und die öffentliche katholische Schule in Opaleniec (18 II 1877).

⁶⁰ Ibidem (23 II 1880).

rzy wiejskich, zaś w Wielbarku sześciu właścicieli domów, a wokół omawianego miasta ok. sześciu rolników wspomnianej konfesji. Pozostała ludność katolicka należała do najuboższej klasy społecznej, w której można wymienić pracowników dniówkowych, służących, biednych rzemieślników, a nawet żebraków. Najczęściej pochodzili oni z ziem polskich⁶¹. To o nich zapewne wspominał ks. Szadowski, że nie mieli nic innego do jedzenia oprócz ziemniaków, kaszy gryczanej i czarnego, podobnego do torfu chleba⁶².

W 1883 r. liczba parafian wynosiła ok. 525 (w tym 250 w Wielbarku). Odnotowano wówczas 80 rodzin katolickich (bądź mieszanych wyznaniowo). Do katolickiej szkoły uczęszczało 46 uczniów, natomiast w protestanckich szkołach uczyło się 65 katolików. W 1884 r. dzieci objętych obowiązkiem nauczania było 111 (w tym 41 w Wielbarku)⁶³. Warto nadmienić, że stacja misyjna w Wielbarku obejmowała wówczas swoim zasięgiem 31 miejscowości. Oprócz tego w nabożeństwach w wielbarskiej świątyni uczestniczyła ludność z Dekownicy, należącej do placówki w Pasymiu, oraz kilku miejscowości przynależnych do parafii w Nidzicy (m.in. Małga, Róg, Ruskowo), znajdującej się wówczas na terenie diecezji chełmińskiej⁶⁴.

W wyniku tzw. rugów pruskich, które miały miejsce w połowie lat osiemdziesiątych XIX w., z powiatu szczycieńskiego wydalono 210 Polaków (w tym 62 mężczyzn z administrowanych przez ks. Szadowskiego stacji misyjnych). Zdezorganizowało to życie parafialne w Wielbarku i Opaleńcu⁶⁵. Duszpasterz wielbarski pisał wówczas do biskupa warmińskiego: „Więcej niż piąta część katolików tutejszego powiatu misyjnego została wygnana. To byli moi najlepsi parafianie i właściwe drzewa genealogiczne dla tutejszej misji, ponieważ w większości byli to młodzi małżonkowie... moja parafia jest zrujnowana, po takich klęskach życie dla mnie już nie jest miłe w Prusach”⁶⁶. Wielbarski duszpasterz doradzał wypędzonym, aby zwracali się o pomoc do polskich organizacji w Poznaniu i Krakowie⁶⁷. Kolejnym niepokojącym zjawiskiem demograficznym w końcu XIX w., a zwłaszcza w latach osiemdziesiątych, była migracja ludności do Westfalii.

⁶¹ J. Szadowski, *Eine neu zu errichtende Communicanten-Anstalt in der Diaspora zu Willenberg in Ostpreußen (Diözese Ermland)*, s. 119.

⁶² *Prälat Szadowski, der „Gute Hirt“ von Königsberg*, *Ermländisches Kirchenblatt*, 1940, nr 33, s. 121.

⁶³ ABP, Teczka: Willenberg (16 V 1884).

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ J. Jasiński, *Problem świadomości narodowej kapłana diecezji warmińskiej Jana Szadowskiego (1834–1914)*, s. 500; A. Triller, *op. cit.*, s. 136.

⁶⁶ Cyt. za: J. Obłąk, *Sprawa polska ludności katolickiej na terenie diecezji warmińskiej w latach 1870–1914*, *Nasza Przeszłość*, 1963, t. 18, s. 56.

⁶⁷ S. Augustowicz, J. Jasiński, T. Oracki, *Wybitni Polacy w Królewcu XVI–XX wiek*, Olsztyn 2005, s. 265. Por. J. Chłosta, *op. cit.*, s. 84.

Ponadto latem spora część młodzieży i ponad połowa niezamożnej ludności wyjeżdżała do pracy na ziemię polskie oraz na Żuławy Gdańskie i Żuławy Wiślane⁶⁸.

W 1886 r. do katolickiej szkoły w Opaleńcu, którą finansowały władze państwowe, uczęszczało 77 dzieci, natomiast w prywatnej szkole w Wielbarku uczyło się 62 uczniów. W zajęciach prowadzonych w szkołach ewangelickich w tym czasie brało udział 65 katolików. Spośród nich 22 było w wieku 12–14 lat. Uczniowie mieli okazję uczestniczyć w lekcjach religii katolickiej prowadzonych raz w tygodniu w Mącicach (ośmioro dzieci) przez nauczyciela z Opaleńca oraz w Piwnicach (dziewięcioro dzieci) i Sędrowie (dwanaścioro dzieci) przez nauczyciela z Wielbarka. Warto wspomnieć, że dzieci ze wspomnianego przedziału wiekowego zgodnie z zezwoleniem rejencji królewieckiej mogły uczęszczać na katolicką katechezę dwa razy w tygodniu (we wtorki i piątki) w ciągu dwóch kolejnych lat w okresie letnim⁶⁹.

W 1888 r. w opisywanej parafii mieszkało 402 katolików (w tym 216 w Wielbarku). Odnotowano wówczas 121 katolickich (bądź mieszanych wyznaniowo) rodzin. Dzieci objętych obowiązkiem nauczania było 65 (w tym 36 w Wielbarku). Do katolickiej szkoły uczęszczało 36 uczniów⁷⁰. W 1895 r. na terenie parafii mieszkało ok. 9900 osób różnych wyznań (w tym ok. 2400 w Wielbarku). Liczba katolików wynosiła wówczas 476 (w tym 276 w Wielbarku). Dzieci objętych obowiązkiem nauczania odnotowano 65 (w tym 50 w Wielbarku), zaś do szkoły katolickiej chodziło 44 uczniów⁷¹. W 1902 r. liczba ludności różnych wyznań na obszarze parafii wielbarskiej wynosiła 4300 (parafia nie obejmowała już wówczas wikarii lokalnej w Opaleńcu), natomiast w samym Wielbarku – 2300. Katolików w tym czasie było 540 (w Wielbarku – 400). Zgłoszono wówczas 57 dzieci objętych obowiązkiem nauczania. Do katolickiej szkoły w Wielbarku uczęszczało 47 uczniów, natomiast pięcioro dzieci wspomnianej konfesji nie uczestniczyło w lekcjach religii⁷².

4. Wybrane aspekty duszpasterskie

W 1872 r. odnotowano w omawianej stacji misyjnej (łącznie z Opaleńcem) 39 chrztów, 16 ślubów i 21 pogrzebów⁷³. Siedem lat później zgłoszono łącznie

⁶⁸ ABP, Teczka: Willenberg (16 V 1884).

⁶⁹ *Missionsstation Willenberg (Ostpreussen)*, Bonifaciusblatt, 1887, nr 5, s. 75.

⁷⁰ ABP, Teczka: Willenberg, *Missionsbericht* v. J. 1888.

⁷¹ ABP, Teczka: Willenberg, *Missionsbericht* v. Jahre 1895.

⁷² ABP, Teczka: Willenberg, *Missionsbericht* v. Jahre 1902.

⁷³ ABP, Teczka: Willenberg, Bericht über die Missionsstation Willenberg–Opaleniec sowie über die katholische Privatschule in Willenberg und die öffentliche katholische Schule in Opaleniec (18 II 1877).

z Opaleńcem 54 chrzty, 10 ślubów i 25 pogrzebów⁷⁴. W 1881 r. udzielono w obu połączonych placówkach duszpasterskich 2027 komunii św. Dwa lata później odnotowano 386 osób, które przystąpiły do komunii św. wielkanocnej (w tym 296 z Wielbarka i 40 z parafii nidzickiej). W tym czasie zgłoszono 37 chrztów, 8 ślubów i 14 pogrzebów⁷⁵.

Pomimo wydalenia sporej liczby Polaków oraz fali emigracji młodych ludzi do Westfalii, komunię św. wielkanocną w 1886 r. przyjęło 562 katolików. 19 września wspomnianego roku przystąpiło do Pierwszej Komunii Świętej 26 dzieci. W tym okresie w połączonych placówkach duszpasterskich Wielbarka i Opaleńca odnotowano łącznie 54 chrzty, 30 pogrzebów i 5 ślubów⁷⁶. Rok później ochrzczono 17 osób oraz asystowano przy zawarciu 4 związków małżeńskich. Odbyło się wówczas 10 pogrzebów⁷⁷. Warto wspomnieć, że ks. Szadowski organizował łosiery do miejsc odpustowych (za co został oskarżony przed sądem)⁷⁸. Ze stacji misyjnej w Wielbarku pielgrzymowano m.in. do Lesin Wielkich, a nawet do sanktuarium Matki Bożej Łąkowskiej, nazywanego wówczas „zachodniopruską Częstochową”⁷⁹.

W 1888 r. we Mszach św. niedzielnych brało udział 90–100 wiernych. Udzielono w tym czasie 500–550 komunii św., a w okresie wielkanocnym – 256⁸⁰. W 1894 r. komunię św. przyjęło ok. 1000 wiernych, natomiast w okresie wielkanocnym – 200. Liczba chrztów stanowiła w tym czasie 20, ślubów – 5, natomiast pogrzebów – 9. W ciągu trzech wcześniejszych lat liczba konwertytów wyniosła w sumie 6, natomiast apostatów – 2⁸¹. W 1901 r. zgłoszono 16 chrztów, 2 śluby i 10 pogrzebów. W niedzielnych Mszach św. uczestniczyło ok. 150 wiernych. Do komunii św. wielkanocnej przystąpiło 260 osób⁸². Co drugą niedzielę miesiąca głoszono kazania w języku niemieckim (bezpośrednio po polskich homiliach)⁸³.

5. Finanse parafii

W 1877 r. kapitał fundacji mszalnych wynosił jedynie 1100 talarów. Oprócz tego stacja misyjna posiadała 2000 talarów zdeponowanych w papierach warto-

⁷⁴ Ibidem (23 II 1880).

⁷⁵ Ibidem, (16 V 1884).

⁷⁶ *Missionsstation Willenberg (Ostpreussen)*, s. 75.

⁷⁷ ABP, Teczka: Willenberg, *Missionsbericht v. J. 1888*.

⁷⁸ J. Jasiński, *Świadomość narodowa na Warmii w XIX wieku. Narodziny i rozwój*, Olsztyn 1983, s. 231.

⁷⁹ Por. A. Triller, op. cit., ss. 135–136.

⁸⁰ ABP, Teczka: Willenberg, *Missionsbericht v. J. 1888*.

⁸¹ ABP, Teczka: Willenberg, *Missionsbericht v. Jahre 1895*.

⁸² ABP, Teczka: Willenberg, *Missionsbericht v. Jahre 1902*.

⁸³ Por. J. Obląk, op. cit., s. 92.

ściowych na 3 i pół procent w skali roku⁸⁴. W 1880 r. kapitał beneficjów omawianej placówki duszpasterskiej opiewał na 12 150 marek⁸⁵.

Z tytułu budowy kościoła zadłużenie kuracji pod koniec 1883 r. wynosiło 6000 marek, a wraz ze zobowiązaniami finansowymi za budowę organów i inne elementy wyposażenia świątyni jego wartość opiewała na ok. 10 000 marek⁸⁶. W ramach rocznej pensji kuratus wielbarski w 1884 r. otrzymywał ok. 60 marek z *iura stole* oraz 900 marek z lokalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego w Düsseldorfie⁸⁷. W tym czasie nauczycielowi przekazywano rocznie 300 marek z lokalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego w Düsseldorfie oraz 300 marek ze Stowarzyszenia świętych Bonifacego i Wojciecha we Fromborku. Zobowiązania miejscowych katolików na rzecz kościoła i parafii odprowadzano do Lesin Wielkich, które posiadały prawa parafialne od 19 kwietnia 1856 r. i swoim zasięgiem obejmowały m.in. obszary stacji misyjnych w Wielbarku i Opalenicy⁸⁸. Właściciele domów płacili za naukę dzieci w szkole katolickiej 3 marki, pozostałe osoby – 2,60 marki a najuboższe dzieci uczestniczyły w zajęciach szkolnych za darmo⁸⁹.

W ramach zaciągniętej pożyczki na inwestycje budowlane o wartości 3 300 marek (od panny Johanny Krüger z Dobrego Miasta) parafia spłacała roczne odsetki w wysokości 4%, które w 1888 r. wynosiły 132 marki⁹⁰. We wspomnianym roku na poczet pensji kuratus wielbarski otrzymywał 544 marki z fundacji mszalnych, 20 marek z *iura stole*, 48,21 marek z donacji miejscowej wspólnoty parafialnej i 900 marek z lokalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego w Düsseldorfie. Katolickiemu nauczycielowi wypłacano w tym czasie 330 marek z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia świętych Bonifacego i Wojciecha we Fromborku, 12,04 marki z donacji miejscowej wspólnoty parafialnej, 120 marek z fundacji Jordana oraz 300 marek z lokalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego w Düsseldorfie. Wielbarscy parafianie płacili ponadto 22,35 marki rocznie na rzecz ubezpieczenia przeciwpożarowego budynków kościelnych oraz 30 marek do parafialnej kasy budowlanej⁹¹.

W zestawieniu misyjnym z 1895 r. wartość kapitału fundacji mszalnych określono na 31 741,25 marki. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne. Za-

⁸⁴ ABP, Teczka: Willenberg, Bericht über die Missionsstation Willenberg-Opaleniec sowie über die katholische Privatschule in Willenberg und die öffentliche katholische Schule in Opaleniec (18 II 1877).

⁸⁵ Ibidem (23 II 1880).

⁸⁶ J. Szadowski, *Die Kirche des hl. Johannes von Nepomuk zu Willenberg in Ostpreußen*, s. 42. Zob. także Pielgrzym, 1883, nr 78 z 14 VII; 1884, nr 32 z 13 III.

⁸⁷ ABP, Teczka: Willenberg (16 V 1884).

⁸⁸ Ibidem. Por. P. Romahn, op. cit., s. 20.

⁸⁹ ABP, Teczka: Willenberg (16 V 1884).

⁹⁰ ABP, Teczka: Willenberg, Missionsbericht v. J. 1888.

⁹¹ Ibidem.

pewne wspomniana kwota była sumą wszystkich funduszy stanowiących kapitał parafialny zdeponowany w większości w papierach wartościowych⁹². W tym czasie w ramach rocznej pensji przekazywano administratorowi parafii 319,50 marki z fundacji mszalnych, 60 marek z *iura stole*, 180 marek z donacji miejscowej wspólnoty parafialnej oraz 500 marek z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia świętych Bonifacego i Wojciecha we Fromborku. W sumie administrator otrzymywał 1059,50 marki. Nauczyciel katolicki pobierał wówczas wynagrodzenie z funduszy komunalnych. Po zmianie statusu prywatnej szkoły katolickiej na publiczną przyznano mu także 120 marek z budżetu kościelnego⁹³.

W 1902 r. parafia posiadała tzw. kapitał proboszczowski o wartości 10 190 marek oraz kapitał fundacji mszalnych opiewający na kwotę 16 710 marek. Ułożono je prawdopodobnie w papierach wartościowych. Warto wspomnieć, że liczba fundacji mszalnych wynosiła wówczas 235. Na roczną pensję proboszcza wielbarkiego składały się następujące dochody: z nieobciążonych funduszy (prawdopodobnie z tzw. funduszu proboszczowskiego) – 400 marek, z fundacji mszalnych – 482 marki, z innych funduszy – 500 marek, z *iura stole* – 40 marek, z donacji miejscowej wspólnoty parafialnej – 160 marek. W sumie proboszcz otrzymywał 1582 marki, natomiast katolicki nauczyciel – 1620 marek⁹⁴. Na dom katechetyczny i sierociniec przeznaczano rocznie 600 marek. Pobyt jednego z dzieci opłacała kasa biskupia w Pelplinie w wysokości 72 marek, a czesne innego dziecka pokrywał magistrat w Pasymiu w wysokości 48 marek⁹⁵.

* * *

Historia katolickiej parafii w Wielbarku przed I wojną światową odzwierciedlała dążenia duchowieństwa i osób świeckich do zagwarantowania miejscowej społeczności warunków umożliwiających życie sakramentalne, formację duchową i intelektualną oraz pomoc charytatywną. Dynamikę rozwoju struktur parafialnych konstituowała kreatywność miejscowych duszpasterzy, zwłaszcza ks. Johanna Szadowskiego. Nie bez znaczenia były również gwarancje materialnego wsparcia ze strony organizacji i stowarzyszeń kościelnych.

⁹² ABP, Teczka: Willenberg, Missionsbericht v. Jahre 1895.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ ABP, Teczka: Willenberg, Missionsbericht v. Jahre 1902.

⁹⁵ ABP, Teczka: Willenberg, Anhang zum Missionsbericht vom Jahre 1902 betreffend die dort vorhandene Kommunikanten-Anstalt.